

RECENZIE

RYBÁR, Lukáš. *CISÁR A ŠÁH VERZUS SULTÁN. Habsbursko-safijovská diplomacia a protiosmanská aliancia*. Bratislava: Veda, 2024, 304 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.4.11>

Jedným z dôležitých javov, ktoré vyplňali dianie v priestore strednej Európy v ranom novoveku bol zápas rodiaceho sa habsburského impéria s expandujúcou Osmanskou ríšou. Tento súboj sa zintenzívnil po roku 1526, keď rakúska vetva habsburskej dynastie získala do vienka okrem uhorskej koruny aj ochranu zvyškov tohto kráľovstva a prakticky celej Európy pred Osmanmi. Na boj proti „Turkom“ sa snažili získať pomoc nielen na starom kontinente, ale aj na východných hraniciach Osmanskej ríše. Na prelome 15. a 16. storočia sa tu objavil nový mocenský súper a ideologický oponent v podobe Safijovskej Perzie, ktorému museli sultáni nasledujúce storočia čeliť v zápase o moc nad oblasťami Anatólie, Kaukazu a Perzského zálivu. Avšak tým, že perzskí šáhovia predstavovali na východe pre Osmanov najväčšiu hrozbu, zároveň pútali pozornosť európskych vladárov. Tí považovali dovtedy značne neznámu a exotickú krajinu za potenciálneho vojenského spojenca a možného obchodného partnera. Za týmto účelom sa obe mocnosti snažili nadviazať a viesť diplomatické rokovania, ktorých hlavným cieľom bol spoločný vojenský postup proti Osmanskej ríši.

Práve tejto snahe a s ňou súvisiacim záležitostiam sa venuje odborná publikácia Lukáša Rybára. Práca je časovo ohraničená obdobím raného novoveku (16. a 17. storočie), počas ktorého mali Habsburgovci a Perzia najväčší záujem uzavrieť spojenectvo v súvislosti s osmanskou hrozbou. Za týmto účelom sa obe strany vzájomne kontaktovali a v priebehu desaťročí k sebe vysielali diplomatické misie a posolstvá. V jedenástich kapitolách a na vyše dvesto stranách sú čitateľovi predstavené rôzne podoby a fázy týchto vrcholných diplomatických vzťahov v kontexte možností a limitov vtedajšej doby. Pri výskume sa autor opiera o širokú pramennú základňu, ako aj o veľké množstvo odbornej literatúry. Dielo je odrazom dlhodobého záujmu a rozsiahleho výskumu autora (predovšetkým v zahraničí) na túto tému, ktorého čiastkové výsledky aj priebežne publikoval. Ako ozrejmuje v úvode knihy, stanovenej téme sa na poli medzinárodnej historiografie už venovalo niekoľko prác, no doteraz nie až v takom rozsahu, aký si stanovil on a vždy len s určitým časovým, pramenným alebo teritoriálnym rámcom. Čitateľovi sú ozrejmené aj limity práce, ako napríklad absencia historických prameňov osmanskej proveniencie k tejto problematike, a teda aj nazeranie na ňu z tohto uhla pohľadu. Do istej miery ich však autor nahrádza obsahom druhej kapitoly. Tá sa venuje špionážnej a výzvednej činnosti cisárskych agentov pôsobiacich v centre Osmanskej ríše a zberu informácií ohľadom postojov Vysokej Porty k daniu na Východe a jej možným reakciám na habsbursko-safijovské plány.

Na pozadí týchto snáh o vytvorenie protiosmanského spojenectva nám autor predstavuje celú plejádu historických postáv v podobe vyslancov, diplomatov, špiónov či rôznych hodnostárov a ich význam a úlohu v jednotlivých misiách. Takisto poodhaľuje komplikovanú spleť kontaktov, vzťahov a záujmov jednotlivých protagonistov a sprost-

redkovateľov týchto spojení. Ukazuje nám rôzne „javiská“ vrcholnej diplomacie, ktorými boli dvory jednotlivých mocnárrov, ale tiež „dejiská“ špionážnej činnosti pozostávajúce z trhovísk či rušných mestských ulíc, ktorých využívanie bolo nevyhnutné pre dosiahnutie požadovaných výsledkov. Oboznamuje nás s trasami, po ktorých bolo možné nadviazať spojenie medzi danými mocnosťami a hrozbami, ktoré tieto cesty so sebou prinášali. Účastníci misií museli prekonať tisíce kilometrov po mori alebo súši a stráviť niekoľko mesiacov či rokov na týchto výpravách. Pritom z bezpečnostných dôvodov museli neraz cestovať v prestrojení, s minimálnym sprievodom alebo trasu cesty úplne zmeniť. V prípade, že sa dostali až do cieľa, čakala ich séria audiencií a zdĺhavých rokovaní, ktoré dopĺňali rôzne sprievodné kratochvile a vyčkávanie na finálne stanoviská druhej strany. Na toto všetko museli byť vyslanci patrične materiálne aj osobnostne vybavení. Kľúčovú úlohu v tomto procese pritom zohrávali osoby druhého rangu – sprievodcovia, tlmočníci, mnísi či obchodníci, ktorých služby a pomoc bola pri realizácii jednaní neraz rozhodujúca. Napriec celou publikáciou je tiež možné pozorovať autorov dôraz na význam darov a procesu obdarovávaní v ranonovovekej diplomacii.

Čitateľ je tak nútený vnímať aj širšie súvislosti udržiavania kontaktu Habsburgovcov s Peržanmi, akými bola aktuálna zahraničnopolitická situácia, geografické či prírodné podmienky a obmedzenia, ale tiež odlišné kultúrne zvyklosti a diplomatické náležitosti medzi Východom a Západom. Tie neraz ovplyvňovali aj samotné rokovania a podpisovali sa aj na ich výsledkoch. Takisto sa dozvedá o nárokoch, ktoré sa na vyslancov kladli, s čím sa museli vysporiadať a čomu čeliť.

Napriek veľkému množstvu poskytnutých údajov a pertraktovaných tém zostáva dieło prehľadné vďaka vhodne zvolenému členeniu a rozsahu jednotlivých kapitol a podkapitol. Častá retrospektíva zo strany autora zase čitateľovi napomáha nestratiť sa v dejovej línii a orientovať sa v rade osôb, ktoré sa v texte vyskytujú. Tie sa autor snaží bližšie priblížiť aj cez biografické medailóny v poznámkach pod čiarou, vďaka čomu zvýrazňuje ich význam a úlohu pre danú problematiku či okolnosti súvisiace s ich účasťou v jednotlivých záležitostiach.

Záver pozostáva okrem celkového zhrnutia dosiahnutých výsledkov v predošlých kapitolách aj z poskytnutia ďalších možných dôvodov, ktoré sa mohli podpísať na neúspechoch habsbursko-perzských diplomatických snáh. Okrem už tradičných možností, akými boli logistické ťažkosti s nadväzovaním vzájomného spojenia a politický pragmatizmus, ktorý obe mocnosti odkláňal od dlhodobej spolupráce v boji proti Osmanskej ríši, ponúka aj nové, doteraz málo zvažované príčiny. Jednou z nich bola špionáž a zber informácií Osmanmi a ďalšími aktérmi, ktorí si takéto habsbursko-safijovské spojenectvo neželali. Rybár si takisto kladie otázku, nakoľko rozhodujúce boli aj nábožensko-ideologické odlišnosti a nepochopenie vzájomných diplomatických štandardov. Upozorňuje aj na rozličné formulácie dohôd a diplomatickej korešpondencie, ktorú si habsburskí a perzskí vládcovia vymieňali a pozastavuje sa nad pojmami, ktoré sú tu obsiahnuté a ich možnom výklade jednou či druhou stranou. Práve rozdielne chápanie výrazov priateľstva, spojenectva či bratstva spolu s neurčitým znením dokumentov mohlo podľa neho viesť k nedorozumeniam a vo výsledku aj k stroskotaniu samotných plánov. V tomto smere je veľkým prínosom neustála komparácia európskych a perzských štandardov, ponímania a symboliky v kultúrnej, právnej či náboženskej rovine.

Z pohľadu (nielen) slovenskej historiografie prezentované dielo rozoberá originálnu tému výskumu, ktorej význam nemožno podceňovať. Otázky safijovskej Perzie a jej vplyvu na dianie v Európe, sú resp. boli do značnej miery potlačené už spomenutým konfliktom Habsburgovcov s Osmanskou ríšou. Pritom dosah na situáciu v Uhorsku (a teda aj územie súčasného Slovenska) bol značný a do veľkej miery určoval aj tempo a intenzitu osmanského zápolenia s Habsburgovcami. Výsledkom toho bola ochota Osmanov pristúpiť k mierovým rokovaniam, akými boli napríklad jednanie z ústia rieky Žitavy v roku 1606 a záujem o udržiavanie dlhoročných mierových období v priestore osmansko-habsburského pohraničia. Počas nich sa totiž Vysoká Porta musela okrem iných problémov venovať aj perzským záležitostiam.

Michal Celnar
(Historický ústav SAV, v. v. i., Bratislava)

TURCEROVÁ-DEVEČKOVÁ, Helena. *ĽUDOVÍT ŠTÚR A MYŠLIENKA SLOVENSKEJ NEZÁVISLOSTI*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2024, 238 strán. ISBN 978-80-8202-263-9.
Preklad a predhovor: Stanislava Moyšová
Biografická štúdia: Peter Podolan: *Helena Turcerová-Devečková a jej dielo*, s. 215-237.
DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.4.12>

Od obhajoby doktorskej dizertácie Heleny Turcerovej *Louis Stúr et l'idée de l'indépendance slovaque* na parížskej Sorbonne a jej knižného vydania vo francúzskom origináli (Paris, Cahors et Alençon, 1913 a dotlače u kníhkupca menom Guilmoto), ubehlo práve 112 rokov. Slovenská verejnosť má možnosť zoznámiť sa s prekladom jej práce do slovenčiny až dnes. Heslá v rôznych encyklopédiách a databázach zakrývajú toto oneskorenie existenciou prekladu z roku 1956, ktorý uzrel svetlo sveta v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Strojopis dizertácie, ktorý má s poznámkami na konci 208 strán, nájdeme v knižnici tohto ústavu pod menom H. Thurzerová. Nie je to vydaná publikácia, ale kópia bez uvedenia prekladateľa, vydavateľa, miesta vydania a počtu rozmnožených kusov. Okrem tohto miesta som ju dávnejšie našla v troch exemplároch aj v bratislavskej univerzitnej knižnici. Pôvodne ich vlastnila knižnica Ústavu dejín KSS v Bratislave a do fondu univerzitnej knižnice ich zaradili koncom roka 1989. Dnes je možné tento preklad študovať prezenčne v prísnom režime rukopisu doktorských prác. Nenazvala by som ho „technickým“, ako to urobila Stanislava Moyšová v predhovore k recenzovanému vydaniu. Dnes neznámy prekladateľ či prekladateľka starostlivo vyhladal/a všetky citácie prameňov v pôvodnom slovenskom jazyku a nezvolil ich opätovné pretlmočenie z francúzštiny do súdobej slovenčiny. Jazyk prvého prekladu zodpovedá úzu z 50. rokov 20. storočia – ale už po pravopisnej reforme z roku 1953. Helena Turcerová-Devečková a niektorí slovenskí historici by ho boli radi konečne ponúkli slo-